

บทที่ ๒

งานศิลปกรรมของ อาจารย์เพื่อ หริพิทักษ์

อาจารย์เพื่อ หริพิทักษ์ รักการเขียนภาพมาตั้งแต่เล็ก เมื่อเข้าศึกษา ณ โรงเรียนเพาะช่าง ความสามารถของท่านก็เริ่มเป็นที่กล่าวขวัญจนมิสเตอร์แฮร์ริ อาจารย์ใหญ่ขอเชิญไปพบ กล่าวได้ว่าพื้นฐานทางศิลปะของท่านได้จากที่นี่ และจุดเริ่มต้นของการเขียนภาพในแบบสมัยใหม่ได้จากอาจารย์ขุนปฏิภาคพิมพ์ลิขิต ผลงานในช่วงนี้ของท่านจะมีลักษณะเช่นไร ไม่สามารถยืนยันได้เนื่องจากได้เสียหายหมดในคราวสงครามโลกครั้งที่ ๒

ผลงานของท่านเท่าที่ปรากฏอาจแบ่งได้ตามพัฒนาการออกเป็น ๓ ระยะ ดังนี้คือ

ระยะแรก เมื่อศึกษาอยู่กับศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี (พ.ศ. ๒๔๗๖ - ๒๔๘๔)

ระยะที่สอง เมื่อเดินทางไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอินเดีย (พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๔๙๗)

ระยะที่สาม เมื่อเดินทางไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอิตาลี (พ.ศ. ๒๔๙๗ - ๒๕๑๖)

ระยะแรก

ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้บันทึกเอาไว้ว่า เป็นสิ่งแน่นอนที่ระยะเวลาซึ่งอาจารย์เพื่อ หริพิทักษ์ ศึกษาอยู่กับท่านนั้น แบบงานศิลปะจัดอยู่ในลัทธิ “อิมเพรสชันนิสม์” (Impressionism) และกล่าวเน้นว่าคำ “อิมเพรสชันนิสม์” ไม่ควรเข้าใจไปว่าเป็นการเอาอย่างสกุลช่างฝ่ายอิมเพรสชันนิสม์ของยุโรป”

ผลงานในระยะนี้ล้วนเสียหายหมดระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในจำนวนนั้น มีผลงานชุดสำคัญแบบอิมเพรสชันนิสม์ เขียนขึ้นที่เมืองเหนือ ซึ่งเป็นที่เล่าลือกันและมีจำนวนมาก จนต้องต่อสั่งใส่ภาพส่งมาให้ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี วิจารณ์” คงเหลือแต่ภาพ “ศาสตราจารย์ ซี. เฟอร์จิ” (ภาพสีที่ ๑) และภาพ “บุพการี” หรือ “คุณยายของฉัน” (ภาพสีที่ ๔) เท่านั้น

ภาพ “ศาสตราจารย์ ซี. เฟอร์จิ” เขียนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๘ เวลานั้นอายุได้ราว ๒๔ ปี โดยเขียนพร้อมกับภาพลูกชายของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ซึ่งปัจจุบันภาพนี้อยู่ที่ประเทศอิตาลี ด้วยสีสดใส สะอาด ท่วงทีที่ปาดชอล์คสนุกสนาน ฉับพลัน และถูกต้อง บังเกิดผลอันประหลาดทำให้กระดาษสีเข้มมีชีวิตขึ้นกลายเป็นตัวอย่างของการเขียนภาพเหมือนด้วยสีชอล์ค

ภาพ “บุพการี” หรือ “คุณยายของฉัน” เขียนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๑ ห่างจากภาพแรกราว ๕ ปี ได้ส่งเข้าร่วมประกวดในงานแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่หนึ่ง ซึ่งจัดให้มีขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๒ และได้รางวัลเหรียญทองเกียรติยศอันดับหนึ่งในคราวนั้นแล้ว ถ้าท่านไม่ได้ส่งภาพทิวทัศน์ “เพชรบุรี” (ภาพสีที่ ๕) เข้าร่วมประกวดด้วย”

ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้วิจารณ์เกี่ยวกับภาพชิ้นนี้ว่า “...ส่วนศีรษะของรูปในภาพออกแบบสร้างและวาดขึ้นได้อย่างหนักแน่นและดีเลิศ และสามารถใช้สีระบายเป็นผิวเนื้อได้สมบูรณ์หาที่ติไม่ได้ เพราะตรงกับสีผิวเนื้อของชาวไทยซึ่งน้อยนักที่จะได้เห็นอย่างนี้ในภาพจิตรกรรมสามัญ...” ท่านถ่ายทอดความรักที่มีต่อคุณยายทั้ทมิญญาตีสนิทเพียงคนเดียว ด้วยฝีแปรงเลื่อนไหลอ่อนหวานและมีชีวิตชีวา

อาจารย์สวัสดิ์ ดันดีสุข เคยกล่าวชื่นชมถึงงานชิ้นนี้เอาไว้ว่า “ผลงานที่มีคุณค่านั้น ย่อมให้ความรู้สึกประทับใจและชื่นชมขึ้นได้ในทันทีทันใด อย่างเช่นเคยประทับใจในรูปยายอุ้มแมว” ของอาจารย์เพื่อ หริพิทักษ์ เมื่อได้เห็นคนแก่อุ้มแมวคราวใดก็จะนึกถึงรูปสีน้ำมันรูปนั้นขึ้นมาทุกครั้งไป เพราะความรู้สึกประทับใจครั้งนั้นเกิดขึ้นเมื่อเห็นคุณค่าในรูปนั้นว่ามีชีวิตและแสดงถึงความสามารถของศิลปิน”^{๑๐}

๑. ศิลป์ พีระศรี, “เพื่อ หริพิทักษ์”, เพื่อ หริพิทักษ์..., ไม่ปรากฏเลขหน้า

๒. เพื่อ หริพิทักษ์, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๕

๓. สวัสดิ์ ดันดีสุข, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, วันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๖

๔. ผลงานชิ้นนี้ คู่ที่ภาพประกอบ

๕. ผลงานชิ้นนี้ คู่ที่ภาพประกอบ

๖. เพื่อ หริพิทักษ์, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, วันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๕

๗. เพื่อ หริพิทักษ์, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๖

๘. ศิลป์ พีระศรี, “วิจารณ์ศิลปกรรมกลางคืน”, วารสารศิลปากร ปีที่ ๓ เล่มที่ ๑, พ.ศ. ๒๔๙๑ หน้า ๓๓

๙. ภาพยายอุ้มแมวที่อาจารย์สวัสดิ์ ดันดีสุข กล่าวถึงนี้ โดยมากอาจารย์เพื่อ หริพิทักษ์ ชอบที่จะให้ถ่ายรูปเน้นเฉพาะช่วงหัวของยายเท่านั้น

๑๐. สวัสดิ์ ดันดีสุข, “ศิลปะเพื่อศิลปะ ศิลปะเพื่อประชาชน จะต้องไปด้วยกัน”, พาที, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๑ ไม่มีเลขหน้า

ระยะที่สอง

ตัวอย่างผลงานในระยะนี้มีอยู่ด้วยกัน ๓ ภาพ คือ “ค่ายกักกันชาวญี่ปุ่นในป้อมโบราณ”^{๑๑} “เพชรบุรี”^{๑๒} และ “ประกายเพชร” หรือ “มาตามชิต เทรียญประชา”^{๑๓}

“ค่ายกักกันชาวญี่ปุ่นในป้อมโบราณ” (Japanese International Camp) เขียนขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๔ ขณะที่ท่านถูกกักกันอยู่ร่วมกับเชลยชาวไทย และเชลยชาวญี่ปุ่นในป้อมโบราณชื่อ “ปูลานากิลลา” (Purana Guila) ประเทศอินเดีย อันเป็นช่วงเวลาที่ท่านได้รับทุกข์เวทนาทั้งทางร่างกายและจิตใจเป็นอย่างมากจากข่าวการถึงแก่กรรมของคุณยายทับทิม, ข่าวการเป็นโรคประสาทของ ม.ร.ว.ถนอมศักดิ์ กฤดากร ผู้เป็นภรรยาและความเจ็บไข้ของท่านเอง

ท่านได้แสดงผลงานที่เปรียบเสมือนบันทึกความทรงจำที่มีต่อเหตุการณ์อันเลวร้ายนี้ ด้วยการประสานกลุ่มผู้หญิงและเด็กชาวญี่ปุ่นเข้าด้วยกันในปริมาณอันเป็นส่วนสำคัญของภาพด้วยวิธีการตัดทอนเปลี่ยนแปลงสัดส่วนของรูปทรงให้เกิดความกลมกลืนงดงาม “ประสิทธิภาพของสีสว่างซึ่งบังเกิดจากสีฟ้าก็โมโนอันสดสวยนั้นช่างน่าดูยิ่ง”^{๑๔}

ภาพ “ค่ายกักกันชาวญี่ปุ่นในป้อมโบราณ” และภาพ “สวนดอกไม้” ถูกส่งเข้าร่วมประกวดในงานศิลปะซึ่งจัดให้มีขึ้นโดยคณะศิลปินแห่งชาติค่ายกักกัน ได้รับรางวัลที่ ๑ และที่ ๒ และได้้นำออกแสดงอีกครั้งหนึ่งในการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติครั้งที่ ๑๐ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๒ เนื่องจากผลงานชิ้นนี้เขียนด้วยสีฝุ่น และมีขนาดย่อม ภายหลังจากท่านจึงได้ขยายขึ้นเป็นภาพองค์ประกอบขนาดใหญ่ ศิลปะกลายเป็นภาพ “โลกมหาวินาศ” ไป ท่านเขียนอยู่ราว ๑๐ ปียังไม่แล้วเสร็จ

“เพชรบุรี” เขียนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ด้วยสีฝุ่นบนกระดาษปรู๊ฟ สาเหตุที่ใช้กระดาษปรู๊ฟแทนที่จะใช้กระดาษอื่นที่มีคุณภาพดีกว่านี้ เพราะในขณะนั้นท่านเกิดแรงผลักดันในใจอย่างรุนแรง และฉับพลันจนต้องถ่ายทอดความรู้สึกออกมา จะหาวัสดุอื่นก็ไม่ทันความต้องการจะเขียนขณะนั้น

งานชิ้นนี้ได้รับรางวัลเกียรติยศอันดับหนึ่ง เทรียญของประเภทจิตรกรรมจากงานแสดงศิลปกรรมแห่งชาติครั้งที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ และได้รับคำวิจารณ์จากศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ว่าเป็นภาพที่แสดงออกอย่างง่าย ๆ ด้วยความแม่นยำ และมีผลอันสมบูรณ์ด้วยศิลปะกล่าวคือ “...เป็นภาพสีชนิดที่เรียกว่าเอกรงค์ (Monochrome) คือใช้คุณค่าหรือความแก่อ่อนของสีระบายดูคล้ายสีเดียว ภาพที่กล่าวนี้มีผู้ดูไม่เข้าใจคุณค่าในทางศิลปะว่ามีอยู่ตรงไหน เพราะเป็นภาพที่สำแดงออกมาให้เห็นเป็นอย่างไร ๆ แท้จริง คำว่าง่าย ๆ ในที่นี้พึงเข้าใจว่าเป็นความสามารถของศิลปินที่ใช้สีเขียนๆ ให้เป็นวรรณะของสีแต่อย่างๆ สองสามสีเท่านั้นระบายลงไปด้วยความแม่นยำชำนาญ เกิดเป็นทิวทัศน์ของทุ่งกว้างและเขาเมืองเพชรบุรี สำเร็จเป็นผลทางหลักทัศนียภาพ (Spatial Perspective) อันสมบูรณ์ด้วยศิลปะ...”^{๑๕} และเป็นที่น่าเสียดายว่าปัจจุบันไม่สามารถตามหาภาพนี้ได้

“ประกายเพชร” หรือ “มาตามชิต เทรียญประชา” เขียนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๒ และได้รับรางวัลเกียรติยศอันดับหนึ่ง เทรียญของประเภทจิตรกรรมในการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติครั้งที่ ๒ ในปีถัดมา

ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี วิจารณ์งานชิ้นนี้ว่า “...ลักษณะของสีในภาพเมื่อว่าในทาง Prismatic และบรรยากาศ ทำให้เรามีความรู้สึกและความเป็นกันเองด้วยความสะท้อนอย่างแปลกประหลาดของแสงสว่างที่ไปกระทบยังพื้นของเพชร เมื่อว่าถึงการวาดภาพและความแจ่มแจ้งขององค์ประกอบแล้ว ภาพรูปคนนี่จัดว่าเป็นดีเยี่ยมภาพหนึ่งในงานแสดงคราวนี้...”^{๑๖} และได้กล่าวยกย่องชมเชยท่านว่า ในบรรดาจิตรกรไทย อาจารย์เพื่อ หริพิทักษ์เป็นจิตรกรที่มีความสามารถเป็นบัณฑิตอยู่ในตัวอย่างแปลกพิเศษ^{๑๗}

ระยะที่สาม

ผลงานในระยะนี้มีจำนวนมากและมีคุณภาพสูงยิ่ง ความเปลี่ยนแปลงในผลงานของท่านนั้นเกิดขึ้นเมื่อท่านได้เดินทางไปศึกษาศิลปะต่อ ณ ประเทศอิตาลี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๗ ท่านเล่าว่า

“...ในปีแรกไม่มีอะไรเป็นการพื้นตัวเพราะทิ้งไปหลายปี พอปีที่ ๒ ได้ความคิดใหม่ เมื่อเขียนภาพนู้ด (Nude) แรกๆ เอาเลือดเนื้อ ใช้เกรียงกระแทก เจือสีในนั้นไม่ใช่ผสมสี

๑๑. ปัจจุบันภาพนี้ ไม่อยู่แล้ว

๑๒. ผลงานชิ้นนี้ดูที่ภาพประกอบ

๑๓. ผลงานชิ้นนี้ดูที่ภาพประกอบ

๑๔. ศิลป พีระศรี, “เพื่อ หริพิทักษ์”, เพื่อ หริพิทักษ์..., ไม่ปรากฏเลขหน้า

๑๕. ศิลป พีระศรี, “วิจารณ์ศิลปกรรมกลางคืน”, วารสารศิลปากร..., หน้า ๓๓

๑๖. ศิลป พีระศรี, “งานแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๒”, วารสารศิลปากร ๕, เล่ม ๑ พ.ศ.๒๔๙๔, หน้า ๕๐

๑๗. ศิลป พีระศรี, “งานแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๒”, วารสารศิลปากร, ๔ เล่มที่ ๖ และ ๕ เล่ม ๑-๓ (๒๔๙๔)

ต่อมาต้องการจะให้แรง ให้กรรมวิธีที่มันสะท้อนเลยเบี่ยงเข้าหาจุดที่แสงสว่างจัดเงาจัด ทั้งของเดิมเลย รูปคนสักแต่ว่ารูป ไม่ดูว่าเป็นคน คนแค่อาศัยดูว่าเส้น สีอะไรแดง แดงเลย อะไรเหลือง เหลืองเลย อะไรโค้งได้โค้งเลย กำหนดแสงสว่างเงาอ่อนแก่ จัดรูปโดยแยกไปจากรูปอีกที...”^{๑๘}

จากกรรมวิธีดังกล่าว ก่อให้เกิดรูปแบบศิลปะที่มีความคล้ายคลึงกับศิลปะลัทธิ “คิวบิสม์” (Cubism)^{๑๙} ขึ้น

ผลงานที่มีลักษณะดังกล่าว ได้แก่ “ผู้หญิงเปลือย” หรือ “น้ำเงินเขียว”^{๒๐} (พ.ศ. ๒๔๙๙) (ภาพสีที่ ๒๖) อันมีลักษณะการวิเคราะห์โครงสร้างของรูปทรงที่คมคาย นับเป็นผลงานที่มีคุณค่าสูงภาพหนึ่ง ภาพ “องค์ประกอบ” หรือ “นางแบบ”^{๒๑} (พ.ศ. ๒๔๙๘) (ภาพสีที่ ๒๒) ซึ่งได้รับรางวัลเกียรติคุณอันค้ำหนึ่งเหรียญทองจากการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๔ พ.ศ.๒๕๐๐ และภาพ “แสงแดด”^{๒๒} (พ.ศ. ๒๔๙๙) (ภาพสีที่ ๓๒) ฯลฯ

ผลงานอื่นๆ ที่น่าสนใจได้แก่ “ปลาทะเลที่สีซัง”^{๒๓} (พ.ศ.๒๕๐๐) (ภาพสีที่ ๓๓) ซึ่งเขียนขึ้นอย่างงดงาม สีสันส่งประกายสดใสระยิบระยับ รวากับว่าปลาทั้งสามเพิ่งถูกเอามาขึ้นมาเมื่อสักครู่นี้เอง

ภาพ “หมู่บ้านชาวประมง ศรีราชา”^{๒๔} (พ.ศ. ๒๕๐๐) อันมีชีวิตชีวา ผีแปร่งสนุกสนาน รู้สึกถึงกลิ่นอายของทะเล แดดกล้า และลมโชยพัดผ่านจนฟางหญ้าไหวลู่

ภาพ “จตุรัสปอโปโล”^{๒๕} (พ.ศ. ๒๔๙๙) (ภาพสีที่ ๑๐) ที่สามารถถ่ายทอดความรู้สึกออกมาได้อย่างดียิ่ง ด้วยรูปทรงที่มีเส้นนอกไม่คมชัด ร่างคนที่ลู่ไปตามแรงลม บรรยากาศที่อึมครึมเต็มไปด้วยหิมะ และรอยป้ายของเกรียงที่เด็ดขาด

ภาพ “ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี”^{๒๖} (พ.ศ. ๒๕๐๕) (ภาพสีที่ ๔๓) จุดเด่นของภาพนี้ก็คือ สามารถถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกและบุคลิกของท่านออกมาได้อย่างดียิ่ง สีเขียวที่ใช้มีประสิทธิภาพสูงและแปลกพิเศษ เมื่อเปรียบเทียบกับภาพนี้กับภาพ “ศาสตราจารย์ ซี. เฟโรจี”^{๒๗} (พ.ศ. ๒๔๗๘) (ภาพสีที่ ๑) จะแลเห็นได้ว่าศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี เมื่อ ๒๗ ปีก่อนเต็มไปด้วยแววกระตือรือร้นและปณิธานอันแรงกล้า ส่วนภาพนี้แสดงให้เห็นถึงบุคคลที่ผ่านชีวิตมามากมาย มีความอ่อนโยนและสงบ สายตาที่ทอดไกลออกไปนั้นบอกถึงบางสิ่งบางอย่างที่ไม่สามารถล่วงรู้ได้ นับว่าเป็นภาพเหมือนที่ตีเยี่ยมภาพหนึ่งในประเทศไทย

นอกจากงานจิตรกรรมแล้ว งานวาดเส้นของท่านยังพิสดารงดงามหาตัวจับได้ยาก อาทิเช่น “คฤหาสน์อัศวินหาเสนาบดีแห่งนครฟาเดห์คีรี”^{๒๘} (พ.ศ. ๒๕๐๓) (ภาพสีที่ ๔๐) “สัญลักษณ์ของเวนิซ”^{๒๙} (พ.ศ. ๒๔๙๙) (ภาพสีที่ ๒๘) “จัตุรัสซานลอเรนโซ”^{๓๐} (พ.ศ. ๒๔๙๙) (ภาพสีที่ ๓๐) ฯลฯ

กล่าวได้ว่าผลงานศิลปกรรมของอาจารย์เพื่อ ทวีพิทักษ์ มีลักษณะโครงสร้างใหญ่ๆ ดังนี้ คือ

- รากฐานปรัชญา : ดัดแปลงรูปร่าง, สี และสิ่งอื่นๆ ตามความเชื่อและความรู้สึก
- จุดเน้น : ความรู้สึกส่วนตัวของศิลปินที่มีต่อชีวิตและโลก
- รูปแบบ : เหมือนจริง, อิมเพรสชันนิสม์ และคิวบิสม์
- ความบันดาลใจในแบบ : คนและทิวทัศน์

๑๘. เพื่อ ทวีพิทักษ์, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, วันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๒๕

๑๙. คือลัทธิศิลปะแบบหนึ่ง อันมีลักษณะของการสร้างรูปทรงต่างๆ ให้มีลักษณะเป็นเหลี่ยมอย่างลูกบาศก์หรือรูปเรขาคณิต เพื่อเน้นให้เห็นมิติทั้งสาม โดยการวิเคราะห์ (Analytical Cubism) และสังเคราะห์ (Synthetic Cubism) มี Pablo Picasso และ George Braque เป็นผู้นำ

๒๐. ผลงานชิ้นนี้ คู่ที่ภาพประกอบ

๒๑. ผลงานชิ้นนี้ คู่ที่ภาพประกอบ

๒๒. ผลงานชิ้นนี้ คู่ที่ภาพประกอบ

๒๓. ผลงานชิ้นนี้ คู่ที่ภาพประกอบ

๒๔. ผลงานชิ้นนี้ คู่ที่ภาพประกอบ

๒๕. ผลงานชิ้นนี้ คู่ที่ภาพประกอบ

๒๖. ผลงานชิ้นนี้ คู่ที่ภาพประกอบ

๒๗. ผลงานชิ้นนี้ คู่ที่ภาพประกอบ

๒๘. ผลงานชิ้นนี้ คู่ที่ภาพประกอบ

๒๙. ผลงานชิ้นนี้ คู่ที่ภาพประกอบ

๓๐. ผลงานชิ้นนี้ คู่ที่ภาพประกอบ